

HARAKATLI O‘YINLARDA O‘QUVCHILARNING O‘ZARO YORDAM VA MAS’ULIYAT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Karimova Sadoqat Mamaraimovna

*Termiz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat kafedrası o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘zaro yordam va mas’uliyat ko‘nikmalarini harakatli o‘yinlar jarayonida shakllantirish metodikasi asoslanadi. Metodika o‘yin oldi yo‘riqnosi, o‘zaro bog‘langan rollar, yordam algoritmlari, individual javobgarlik, vaziyatli qayta aloqa va yakuniy refleksiyadan tashkil topadi. O‘zaro yordamning vazifani bolaning o‘rniga bajarish emas, uning mustaqil harakatini qo‘llab-quvvatlash ekani, mas’uliyat esa shaxsiy rolni bajarish bilan birga guruh xavfsizligi va natijasiga e‘tibor berishni anglatishi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zaro yordam, mas’uliyat, harakatli o‘yin, boshlang‘ich sinf, rol, qayta aloqa, refleksiya.

Аннотация. В статье обосновывается методика формирования взаимопомощи и ответственности у младших школьников в процессе подвижных игр. Методика включает предварительный инструктаж, взаимосвязанные роли, алгоритмы помощи, индивидуальную ответственность, ситуативную обратную связь и итоговую рефлексию. Взаимопомощь рассматривается не как выполнение задания вместо партнёра, а как поддержка его самостоятельного действия; ответственность — как выполнение собственной роли и внимание к безопасности и общему результату группы.

Ключевые слова: взаимопомощь, ответственность, подвижная игра, начальная школа, роль, обратная связь, рефлексия.

Abstract. The article substantiates a methodology for developing mutual assistance and responsibility among primary school pupils during active games. The methodology includes pre-game instruction, interdependent roles, assistance algorithms, individual accountability, situational feedback, and final reflection. Mutual assistance is interpreted not as completing a task for a partner but as supporting the partner’s independent action, while responsibility includes both fulfilling one’s role and attending to group safety and common outcomes.

Keywords: mutual assistance, responsibility, active game, primary school, role, feedback, reflection.

KIRISH

O‘zaro yordam va mas’uliyat hamjihatlikning amaliy tayanchlaridir. O‘quvchi sherigiga ko‘mak berishga tayyor bo‘lsa-yu, o‘z rolini bajarmasa, guruh faoliyati barqaror bo‘lmaydi; aksincha, faqat shaxsiy vazifani bajarib, boshqalarning holatini hisobga olmaslik ham jamoaviy natijani zaiflashtiradi. Boshlang‘ich sinfda bu ikki ko‘nikmani birgalikda rivojlantirish talab etiladi.

Harakatli o‘yinda yordam va mas’uliyat darhol ko‘rinadi: bola sherigiga signal beradi, jihozni uzatadi, xavfsiz masofani saqlaydi, navbatni kutadi yoki belgilangan rolni oxirigacha bajaradi. Shu sababli o‘yin mazkur ko‘nikmalarni tushuntirish, mashq qilish va teskari aloqa berish uchun qulay muhitdir. Biroq yordamni tartibga solmaslik kuchli o‘quvchining vazifani boshqalar o‘rniga bajarishiga, mas’uliyatni faqat jazoga bog‘lash esa tashqi nazoratga olib kelishi mumkin.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotda kooperativ ta’lim, shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni jismoniy faoliyat orqali o‘rgatish hamda milliy harakatli o‘yinlar metodikasiga oid manbalar tahlil qilindi [1; 2; 3]. Pedagogik loyihalash orqali o‘yinning tashkiliy elementlari yordam va mas’uliyat xatti-harakatlariga moslashtirildi. Metodikaning samaradorlik mezonlari sifatida yordamni taklif qilish, yordamni madaniyatli qabul qilish, rolni bajarish, xavfsizlikka rioya qilish va guruh natijasiga javob berish belgilaridan foydalanildi.

O‘zaro yordam uch bosqichli algoritmda operatsionlashtirildi: vaziyatni sezish; aniq yordam taklif qilish; sherikning mustaqilligini saqlash. Mas’uliyat algoritmi esa vazifani anglash; rolni vaqtida bajarish; natijani tekshirish; xato bo‘lsa uni tan olish va tuzatish ketma-ketligida belgilandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Metodikaning birinchi elementi — o‘yin oldi ijtimoiy yo‘riqnomasi. O‘qituvchi har bir mashg‘ulot uchun bittadan aniq ijtimoiy maqsad belgilaydi: “yordam so‘ragan sherikni tinglaymiz”, “xato qilgan bolani ayblamaymiz”, “har kim o‘z rolini oxirigacha bajaradi”. Maqsad qisqa, kuzatiladigan va o‘yin vazifasiga bevosita bog‘langan bo‘lishi kerak.

Ikkinchi element — o‘zaro bog‘langan rollar. Estafeta yoki guruh topshiriqda rol faqat jismoniy kuchga ko‘ra emas, funksiyaga ko‘ra taqsimlanadi. Bir bola yo‘nalishni ko‘rsatadi, ikkinchisi predmetni olib o‘tadi, uchinchi xavfsizlik chizig‘ini nazorat qiladi, to‘rtinchisi natijani tekshiradi. Rollarning rotatsiyasi bolalarga yordam beruvchi va yordam oluvchi, yetakchi va ijrochi pozitsiyalarini navbat bilan boshdan kechirish imkonini beradi.

Uchinchi element — yordam formulalarini o‘rgatish. “Sen bilmaysan, men qilaman” kabi ustunlikni bildiruvchi yordam o‘rniga “qaysi qismda yordam kerak?”, “birinchi qadamni ko‘rsataman, keyingisini sen bajaraniz”, “yana bir marta birga urinib ko‘ramiz” kabi

konstruktiv iboralar qo‘llanadi. Bu yordamni sherikning o‘rnini egallash emas, uning imkoniyatini kengaytirish jarayoniga aylantiradi.

To‘rtinchi element — individual javobgarlikni ko‘rinadigan qilish. Guruh bahosi har bir a‘zoning hissasini yashirmasligi kerak. O‘qituvchi “jamoaga g‘olib bo‘ldi” degan umumiy xulosadan tashqari, rol bajarilishi va yordam sifati haqida individual qayta aloqa beradi. Bunda omma oldida kamsituvchi taqqoslashdan voz kechilib, xatti-harakatga yo‘naltirilgan tavsif qo‘llanadi: “signalni vaqtda berding”, “sherigingni kutding”, “jihozni tekshirish vazifasi yakunlanmadi”.

Beshinchi element — vaziyatli pauza. Nizo, xavfli xatti-harakat yoki rolni butunlay chetlab o‘tish kuzatilganda o‘qituvchi o‘yinni uzoq ma‘ruza uchun emas, qisqa qayta tashkil etish uchun to‘xtatadi. Muammo nomlanadi, kerakli xatti-harakat namoyish qilinadi va o‘yin davom ettiriladi. Faol vaziyat ichida berilgan bunday qayta aloqa boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun abstrakt tanbehdan ko‘ra tushunarliroqdir.

Oltinchi element — refleksiya. O‘quvchilar “men kimga qanday yordam berdim?”, “yordamim sherigimning mustaqil harakatiga imkon berdimi?”, “rolimni bajarish guruhga qanday ta’sir qildi?” savollariga javob beradi. Refleksiya mas’uliyatni tashqi nazoratdan ichki o‘zini boshqarishga o‘tkazadi. Shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni jismoniy faoliyat orqali rivojlantirish konsepsiyasida ham o‘zini nazorat qilish, boshqalarga hurmat va o‘rganilgan xatti-harakatni boshqa vaziyatlarga ko‘chirish markaziy o‘rin tutadi [2].

Kooperativ ta’lim tadqiqotlari individual javobgarlik bo‘lmasa, guruh ishida passivlik va hissalarining noteng taqsimlanishi yuz berishini ko‘rsatadi [1]. Shu sababli yordam va mas’uliyat muvozanati metodikaning asosiy prinsipi hisoblanadi. Yordam haddan tashqari bo‘lsa mustaqillik pasayadi, faqat javobgarlikka urg‘u berilsa raqobat va ayblash kuchayadi. Pedagogik vazifa — bolaga “men o‘z vazifamni bajaraman va sherigim ham bajarishi uchun sharoit yarataman” pozitsiyasini egallatishdir.

XULOSA

Harakatli o‘yinlarda o‘zaro yordam va mas’uliyatni shakllantirish metodikasi aniq ijtimoiy maqsad, o‘zaro bog‘langan rollar, yordam algoritmlari, individual javobgarlik, vaziyatli qayta aloqa va refleksiyani birlashtiradi. Yordam sherikning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlashi, mas’uliyat esa shaxsiy rol bilan birga guruh xavfsizligi va umumiy natijani qamrab olishi lozim.

Metodika muntazam qo‘llanganda o‘quvchilar yordamni tasodifiy emotsional harakat sifatida emas, maqsadga muvofiq ijtimoiy ko‘nikma sifatida; mas’uliyatni esa jazodan qochish emas, jamoaga qo‘shilgan shaxsiy hissa sifatida anglay boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec E.J. Cooperation in the Classroom. 7th ed. — Edina, MN: Interaction Book Company, 1998.
2. Hellison D. Teaching Personal and Social Responsibility Through Physical Activity. 3rd ed. — Champaign, IL: Human Kinetics, 2011. — 224 p.
3. Usmonxodjayev T. va boshq. Sport va harakatli o‘yinlar. — Toshkent: Cho‘lpon, 2018. — 328 b.
4. Gillies R.M. Cooperative learning: review of research and practice // Australian Journal of Teacher Education. — 2016. — Vol. 41, No. 3. — P. 39–54. DOI: 10.14221/ajte.2016v41n3.3.
5. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. — 247 p.
6. Durlak J.A., Weissberg R.P., Dymnicki A.B., Taylor R.D., Schellinger K.B. The impact of enhancing students’ social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions // Child Development. — 2011. — Vol. 82, No. 1. — P. 405–432. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x.
7. Van Ryzin M.J., Roseth C.J. Effects of cooperative learning on peer relations, empathy, and bullying in middle school // Aggressive Behavior. — 2019. — Vol. 45, No. 6. — P. 643–651. DOI: 10.1002/ab.21858.
8. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-394-son, 2015-yil 4-sentabr.